

САНА ОЛОХ

12+

2020 сыл
Ахсынньы
22 күнэ
оптуорунньук
№ 96
(11751)

Чурапчы улууһун хаһыата • ХАҤЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР • @sanaoloh

Ахсынньы 22 > Сана ахсынньы 23 > Түөлбөс ахсынньы 24 > Бэһиһэ ахсынньы 25 > Буолуох ахсынньы 26 > Баскыһыанньа ахсынньы 27 > Бүккүдүһүн ахсынньы 28

эйэ-дэмнээхтик олохсуйан
опорорутугар баҕарабын.
Түөлбө сапайааччыга, бука
бары убаастыыр эдьийбит
Федора Самсоновна ону
барытын хонтуруоллуоҕа
дизн эрэһэбин. Кэлэн
иһэр Сана дьылыннан
барыгытын эбэрдэһиһин,
бука бары доруобай,
дьоллоох буолун", —
дизн "ПРОГРЕСС" ХЭТ
генеральной дириэктэрэ
Алексей Семенович
Пинигин баҕа санаатын
тиэртэ. Манньык үөрүүлээх

дьаһалга, тутуааччыга Алексей
Семеновичка, "Чурапчы улууһун
Бочуоттаах олохтооҕо" ааты интэрэр
аалай кыһыл лиэнтэни кэтэртилэр.
"Хайдах эрэ барыта соһуччу
буолла, биһиги ыалга улахан үөрүү
дизэххэ сөп. Түгүһүнэн туһанан,
улуустут салаататыгар, нэһилиэкпит
дьаһалтатыгар, өрөспүүбүлүкэбит
Бырабыыталыстыбатыгар, манньык
бырагырааманы киллэрэн, сана
дьизэбэ кирибиппигинэн, дириһник
махтанабыт. Үүнэр сыл үтүөнү, кэрэни
эрэ түстээтин, бука бары дьоллоох
буолуобун", — дизн олох-дьаһах
хомунаалынай хаһаайыстыба саахалы
туоратар сулуустатын сыбаарсыга
Анатолий Спиридонов санаатын
үлэстэр.

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ.

Кыһынны Ньюкуолунна — сана дьизэбэ

Кыһынны Ньюкуолун күнүгэр
Чурапчы нэһилиэгэр "Хаарбах
дьизэлэртэн көһөрүү" бырагыраама
чэрчитинэн тутуллубут "Куобалы"
түөлбэбэ икки үстүү этээстээх
дьизэлэргэ 60 ыал сана кыбартыыра
күпүүһүн тутта. Үөрүүлээх
түгүннэ СӨ тутууга министириин
солбуйааччы Евгений Афанасьев,
СӨ дьизни тутууга дириэксийэтин,
мониторинг салаатын салайааччытын
солбуйааччы Владимир Скрыбькин,
Чурапчы улууһун баһылыгын бастагы
солбуйааччы Алексей Ноговицын,

улуус дьокутааттарын Сэбиэтин
бэрэссэдээтэлэ Афанасий Захаров,
Чурапчы нэһилиэгин баһылыга
Владимир Сивцев, "Прогресс" ХЭТ
генеральной дириэктэрэ Алексей
Пинигин, сана дьиз олохтоохторун
ааттарыттан Михаил Степанов аалай
кыһыл лиэнтэни быстылар.
Тымныыны, куйааһы аахсыбакка,
тутууга үлэлээбит тутуааччыларга улуус
баһылыгын, нэһилиэк баһылыгын
махтал суруктара туттарылыннылар.
"Саамай кылаабынайа, дьизэтин-
уокутун ыраастык тутан, харыстаан

— СИТИИИ —

Үбүлүөйү көрсө — дьонун бэлэх

Бахсы нэһилиэгэр фельдшерскэй-акушерскэй
пуун 90 сыл анараа өттүгэр, 1930 сыллаахха аан
бастаан тэриллибитэ. Сунтаар Кутанатыттан
төрүттээх Евдокия Попова аан бастаан кэлэн
үлэлээбитэ. Бу пуун аһыллыытыгар эми-тому
булууга, кэпсэтиигэ, тизээн аҕалыыга Бартыһаан
Дьөгүөрөп уурбута дизн архыыпка ахтыллар.

Сэрии иннинэ фельдшерскэй пуунна Екатерина
Петровна Савватеева, Мария Ефремовна Слепцова,
Степан Афанасьевич Ермолаев, Константин Ильин
Захаров, өр сылларга Мотрена Николаевна Шепелева
уонна да элбэх үтүөкэн эмчиттэр үлэлээн аастыттар.
Биллэрин курдук, Хоту оройуоннарга Чурапчы
оройуонун көһөрүү улахан охсуулаах буолбута. Эмп-
томп кырыымчык кэмнэригэр нэһилиэнньэбэ манан
халааттаах аанньал дизн өйдөбүл күүскэ инмитэ.
2010 сыллаахха фельдшерскэй-акушерскэй пуунна
Екатерина Петровна Савватеева аата интэрлибитэ.
Билигин Бахсы нэһилиэгэ теһе да кытыы сыттар,
үүнэр, сайдар, улуустут тыа хаһаайыстыбатын
сайыннаран биір тарбахха баттанар нэһилиэгэ
буолар.

Сана фельдшерскэй-акушерскэй пуун "Развитие

сети фельдшерско-акушерских пунктов" дизн
федеральной бырагырааманан тутуулан киридэ.
Манна кылаабынай бэдэрээччитинэн «Эркин-Плюс»
ХЭТ тутууну ыытта. Бэдэрээччит, биір дойдулаахпыт,
Бахсы нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо Георгий
Николаевич Матвеев кылгас болдьохоххо сылаас,
аныгы олох ирдэбилгэр эппиэттиир дьизни тутан,
Бахсы нэһилиэгэр үгүс сылларга күппүт бэртээхэй
дьизэлэрин тутан дьэндэтэн таһаарда.

Сахалыы сизиринэн Валерий Петрович Герасимов
аалуоту оттон, аяха тутан, үрдүккэйилартан көрдөһөн
арчылаата. Сана фельдшерскэй-акушерскэй пуун
аалай кыһыл лиэнтэтин Чурапчы улууһун баһылыгын
маннайгы солбуйааччы Алексей Ноговицын, Саха
Өрөспүүбүлүкэтин Доруобуйа харыстабылын
министирисибэтин үлэтин хааччылар салаа
дириэктэрэ Альберт Жирков, «Эркин-Плюс» ХЭТ
кылаабынай бэдэрээччитэ Георгий Матвеев, киин
балыыһа кылаабынай бырааһа Артем Ксенофонов
уонна фельдшерскэй-акушерскэй пуун сэбиэдиссэйэ
Агафья Горохова быстылар.

Кириигэ Далбар Хотуттар
арыылаах алаадынан,
салаамаатынан, уохтаах
кымыһынан ыалдьыттары
айах туттулар. Салгыы сана
балыыһаны кэрийэ сылдьан
көрүү буолла, аныгы ирдэбилгэ
эппиэттиир оборудование,
мизбэл толору хааччыллан,
үлэтииргэ толору усулуобуйа
тэриллибит.

Үөрүүлээх дьаһалга
Чурапчы улууһун баһылыгын
бастагы солбуйааччыга
Алексей Ноговицын, улуус
баһылыгын социальнай
политикага уонна бэйэни
салайыныы болтуруостарыгар
солбуйааччы Николай
Аммосов эбэрдэ чааһын
астылар. Тутууга сүүрбүт-
көппүт Бахсы нэһилиэгин
баһылыгар Инскентий
Барашковка Чурапчы
улууһун дьаһалтатын
баһылыга Андрей Ноговицын,

улуус дьокутааттарын Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ
Афанасий Захаров аатыттан эбэрдэ суругу,
"Үтүө суобастаах үлэтин иһин туйгун" бэлиэни,
фельдшерскэй-акушерскэй пуун кэлэктиибигэр
10 тыһыынча солк. сэртификэти, бэдэрээччит
Георгий Матвеевка «Оройуонун иннигэр үтүөлэрин
иһин» үлүс истиэпэннээх бэлиэни, «Эркин-Плюс»
тэрилтэ дириэктэригэр Александр Яковлевка, тутуу
биригэдиригэр Серафим Новгородовка улуус
Бочуотунай грамоталарын туттарда.

Салгыы Саха Өрөспүүбүлүкэтин Доруобуйа
харыстабылын министирисибэтин үлэтин
хааччылар салаа дириэктэрэ Альберт Жирков өр
сылларга Бахсыга бизнэсэринэн үлэлээбит Мотрена
Шепелевага "Саха Өрөспүүбүлүкэтин Доруобуйа
харыстабылын туйгуна" бэлиэни, билигин үлэлиин
сылдьар бизнэсэргэ Агафья Гороховага, өр сылларга
санитарканан үлэлээбит Зоя Пестряковага Саха
Өрөспүүбүлүкэтин доруобуйа харыстабылын
Министирисибэтин махтал суруктарын
туттарда. Киин балыыһа кылаабынай бырааһа
Артем Ксенофонов эбэрдэ суругу, ноутбугу,
многофункциональной компьютернай тизхиныкэни
бэлэхтээтэ. Бахсы нэһилиэгин баһылыга И.Ф.
Барашков үлэбэ кыттыбыт дьонугар-сэргэтигэр
махтал суруктары, Бахсы нэһилиэгин туһунан
өйдөбүннүк кинигэлэри туттартаата.

Дьизэ буолан баран хаһаайкалаах буоларын
мэктиэлээн, бэдэрээччит Георгий Матвеев пуун
сэбиэдиссэйигэр Агафья Гороховага символическай
күлүүгү туттарда.

Теһе да олохпут тутула уларыта-тэлэрийэ турдар,
үүтү-ааны тобулан, сүүрэн-көтөн сүлсүгүрэн, булан-
талан, Бахсы нэһилиэгэр сана фельдшерскэй-
акушерскэй пуун дьизтэ дьэндэйдэн, олохтоохтор
мунура суох үөрэллэр, нэһилиэк тэрилтэлэрэ,
кырдьабастара суол-суол наадалаах бэлэхтэри
утары уунулар.

Сылаас эркиннээх, итии сыһыаннаах, интэһинээбэт
акылааттаах, бөсө-таба уһун үйэлээх дьиз
буоллун дизн, дьиз хаһаайыттар утүмэн үлэнэн,
хаһаайынныы сыһыаннан дьон-сэргэ чөл, доруобай
буоларын туһугар үлэлиэхтэрэ-хамсыахтара.

Александра СЕДАЛИЩЕВА,
киин балыыһа кылаабынай бырааһын
солбуйааччы.

ЭЛЕКТРИЧЕСКЭЙ СИТИМ ТУРУКТААХ БУОЛУУТУГАР

Ахсынны 22 күнүгэр Энергетик күнэ бэлэстэнэр. Чурапчы улуугуар электрическэй уоту бизрэр бастагы локомобиль Чурапчы сэлээннэтигэр 1938 сыллаахха туруоруллубута. 1958 сыллаахха бастагы дизельнэй электро-ыстаансыйалар нэһилиэк аайы ДТ-75 тыраахтар баазатынан баар буолбуттара. 1963 сыллаахха ыстаансыйалары кииннээхтин сабаламмыта. 1976 сыллаахха сетевой учаастак "Чурапчытаабы электрическэй ситим" дигэн ааттаммыта. Бу ситим 1987 сылга "Якутскэнерго" Киин электрическэй ситимгэ холбоммута. 1988 сылга 110/35/10 кв подстанция үлэсэ киллэриллибитэ. Чурапчытаабы РЭС нөнүө Таатта, Уус Майа, Эдьикээн, Хаандыга электро-уотунан хааччыллаллар.

Нэбизлэтээри үлэни былааннааһын.

Эбэрдэлиибит!

Убаастабыллаах Чурапчы улуунун энергетиктэрэ уонна олохтоохторо! Биһиги кэлэктииппит аатыттан Эһигини Энергетик күнүнэн, үүнэр Саха дьылынэн уонна Ороһуоспанан итиитик-истинник эбэрдэлиибит!

Үгэс быһытынан, биһиги бу бырааһынныктыгыгар сыллаабы үлэбит түмүгүн таһаарбыт. 2020 сылга Чурапчытаабы РЭС кэлэктиибэ бары былааннамыт үлэлэрин кыстыкка бэлэмнэниини кэмгэр хаачыстыбалаахтык толордо. Пандемия кэмгэр бу кэлэктиип хас биридии үлэһитин чуолкай, тэрээһиннээх үлэлэрин түмүгэр электро-уотунан хааччыллыы харгыстаммыта.

Убаастабыллаах Чурапчы улуунун олохтоохторо, Эһигэ сылааһы, сырдыгы, чэгиэн доруобуйаны, этэнгэ буолууну баҕарабыт!

"Якутскэнерго", Киин электрическэй ситимэ ПАО дириэктэрэ Петр ИВАНОВ.

Машинистар А.В. Шадрин, К.А. Фомин, Р.С. Турантаев, П.П. Варламов.

киллэрбиппит. Элбэх киһи мустар мунньахтарын, араас дьаһаллары тохтотубут. Үлэ сурудабын салаалар салайааччыларыгар биридиплэригэр тиэрдэбит, салгыы бэйэлэрэ үлэлэһэллэр. Инженернэй-техническэй сулууспаны кылаабынай инженер, РЭС начаалынньыгын солбуйааччы Д. А. Карсааев салайар. Киинлэр улууслук электро-уотунан харгына суох хааччылларыгар эппиэттээхтэр. Оперативнай-диспетчерскэй сулууста 4 биригээдэнэн сууканы эргиччи дьулурунайдыр, 12-лии чаас тураллар. Подстанциялары

көрөр-истэр сулууста балаансабытыгар баар үрдүк күүрүүлээх подстанциялар туруктарын контуруоллуур, техническэй өрөмүөннэри ыытар. Маастардар К. В. Фомин, В. И. Пестерев, К. К. Монастырев, К. К. Титов, механик Н. С. Игнатьев бэйэлэрэ салайар салааларыгар эппиэтинэстээхтик, таһаарылаахтык үлэлииллэр.

Лиинийэни көрөргө-истэргэ, өрөмүөннүүргэ анал-лаах тизхиныкэлэрдээхпит. 25 туюнаны кетөөр автокыраан, "Урал" буровой (үүттүүр) массыына, 2 автоподъемник, танкетка, 2 "Урал" үлэһиттэри тизээр вахтовай массыыналар, МТЗ тыраахтардар

үлэлииллэр.

Сыллата бигэргэтиллибит былаанынан үлэлиибит. ВЛ-35, кВ опораларын сангардыга үлэлиибит, өрөмүөннүүбүт. Сыгыннах боруобаттары СИП (изоляциялаах) боруобаттарга уларытыга былааннаах үлэ ытыллар. Итини уот лиинийэтигэр саахал тахсыбатын наадатыгар улуус кииниттэн ыраах баар нэһиликтэртэн сабалаабылпыт. Билинни туругунан Топоон, Маралаайы, Төлөй, Чакыр, Мындаҕайы, Мырыла, Хакыйах, Даага Амматын, Уһун Күөл, Түөйэ, Бэрэ, Улахан Күөл, Килэҥкэ, Арыылаах сэлээннээхлэригэр үлэ барда. Быыл сайын Кытаанах нэһилиэгэр үлэлээтибит. Сыллата сана производственной, социальной эбийиэктэр үлэсэ киирэллэр. Итиннэ лиинийэлэри тардабыт, трансформатордары туруорабыт.

Бастын, киэн туттар үлэһиттэрбитинэн электромонтердар А. В. Чепалов, А. А. Антипин, Ф. Д. Фомин, С. М. Куулар, суоппардар П. С. Павлов, Н. Н. Борисов, тыраахтарыс Я. Я. Слепцов, бурувик М. М. Кузьмин, о. д. а. буолаллар.

Уопсастыбаннай үлэсэ кэлэктиип актыыбынайдык кыттар. "Үтө санаа харыйата" вахсыяабы кыттыһан, 5 оҕо бэлэхтэри бэлэмни сүлдэбит, туттарыахпыт.

Биһиги тэрилтэсэ үлэлээбит бэтэрээннэрбитин, салайар кэлэктиипим үлэһиттэрин Энергетик күнүнэн эбэрдэлиибит! Чэгиэн доруобуйаны, этэнгэ буолууну баҕарабыт!

Чурапчытаабы электрическэй ситим начаалынньыгынан 2014 сылтан Владислав Филиппович Барашков үлэлиир. Киин салайар тэрилтэтин үлэтин билиһиннэрэр:

—Кэлэктиипкэ билигин 76 киһи үлэлиир. Үксүлэрэ анал үөрэхтээх исписэлиистэр. Ол курдук, үрдүк үөрэхтээх—27, орто анал үөрэхтээх—24 киһи баар. Орто саастара 40—45. Улууска бири кырдыабас, өр үлэлээбит тэрилтэ буолар. Көлүөнэни көлүөнэ солбуйар. Биһиэхэ үлэлээбит Н. А. Попов, Р. И. Сафаргалеева, Н. М. Наумов, И. К. Макаров, Е. С. Макаров, Г. П. Кардашевский, Е. А. Барашков, Ф. Ф. Барашков, о. д. а. ааттарынан кэлэктиип кизн туттар, холбур оностор.

Биһиги сүрүн үлэбит — улууну туруктаах электрическэй уотунан хааччыйыы. Лиинийэлэр саахала суох түүннэри-күннэри үлэлииллэрин хааччыйабыт, контуруоллуубут. Дизельнэй электро-ыстаансыйа (ДЭС) биһиэхэ киирэр. Итиннэ ДТ-72 дизеллэр тураллар. Саахал тахсар түбэлтэтигэр эбэтэр киин ситимкэ өрөмүөн барарыгар үлэпэтэбит. Холобур, сарсын Бэстээбинэн кэлэр киин ситимкэ өрөмүөн барарынан ДЭС үлэлиэсэ. Биһиги улууслуктугар күннэ 11 мегаватт электроуоту туттар буоллахпытна, ДЭС кыамтата кыра—4.8 мегаватт. Онон график онорон чааһынан араара-араара холбохпут. Тэрилтэлэр, нэһиликтэр салаалары бары сэрэтиллэн тураллар.

Производство бары салаалара билинни кэмнэ электро-уотунан туһаналларынан, пандемия, харантын кэмгэр даҕаны үлэбит тохтообото. Тэрээһингэ оҕо уларытылары

Балаһаны бэлэмнээтэ Алексей СЛЕПЦОВ.

Улууска энергетикэ сайдытыгар улахан кылааты киллэрсибитэ

үлэтин бастагы хардытын төрөөбүт-үөскээбит Хараандыйатыгар икки этээстээх сана тутуллубут сайылык дьыстыгар уот тардытыттан сабалаан, олус үөрбүтэ, улаханньык астыммыта. Онтон ыла талан ылбыт идэтинэн үлэлээн-хамсаан, нэһилиэтин олоһор-дьаһаар кыттыһан, маннайгы сүлүөх комсомольскай тэрилтэ кэммитин чилиэнэ буолан, бэйэтин тула ыччат дьону түмэн, үлэ үөһүгэр сылдыбыта.

Солхуос салалтата үлэбэ үрдүк эппизитинэстээхтик, дьону таба салайан үлэлэтэр эдэр исписалииһы сана тэриллибит күөх оту мээкэлэир АВМ агрегатыгар ыччат-комсомольскай биригээдэ салайааччытынан анаабыта. Бу үлэтигэр идэтин сөптөөхтүк туһанан, агрегаты саахала суох үлэлэтэн, оройуонга, өрөспүүбүлүкэбэ тийэ бастааннар, чөмлүүөн үрдүк аатын сүктүтэ.

Одьулуунга үлэлиир сылларыгар биир дойдулаахтарын үрдүк итэбэллэрин ылан, хомунуус баартыа кэккэтигэр кирибитэ, хас да төгүл нэһилиэтин дьокутаатынан быыбардаммыта.

1979 сыллаахха олоһун аргыһын Александра Григорьевна Шестакованы көрсөн, ыал буолан, оройуон киинигэр көһөн кирибиттэрэ уонна 31 сыл устата электромонтертан сабалаан, тэрилтэ салайааччытыгар, кылаабынай инженеригэр тийэ үүнөн-сайдан, Чурапчытаабы РЭС-кэ таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Киһи уонна салайааччы, исписалиис быһыытынан улуус олохтоохторун, "Якутскэнерго" ААО салалтатын динин ытыктабылларын, билиниилэрин ылбыта.

Бу үлэлиир сылларыгар илин эңээр улуустары үрдүк күүрүүлээх уотунан хааччыйыа, тэрилтэ матырыйаалынай-техникескэй баазатын ханатыыга, үлэһиттэр үлэлиир, олорор усулусуулары тусларыыга үгүс өрүттээх үлэни ытыксыта. Чизинэ, дьон кыһалбатын өйдүүр, өйүүр буолан

кэлэктиби биир санаага түмэн, үлэни-хамнаһы аттарыыга тэрилтэ салалтатыгар улахан өйбүлү оморбута.

Гаврил Петрович үрдүк үөрэхтээх исписалиис буолар баҕа санаатын хаһан да ыһыктыбатаҕа. Кини дьолугар, 1996 сыллаахха СГУ-гар инженер-электрик идэтигэр үөрэтэр салаа аһыллан, үлэни, үөрэни, дьыа кэргэни тэннэ дьүөрэлээн, 2001 сыллаахха үрдүк үөрэни бүтэрэн, ыра санаа оностубут дипломун тутан, билии-көрүү эбинэн, саналыы күүһүнэн үлэ үөһүгэр түспүтэ.

Гаврил Петрович улуунун, нэһилиэтин туһугар өр сыллаах, үтүө суобастаах үлэтэ Арасыйыа уонна "Якутскэнерго" элбэх бочуотунан грамоталарынан, махтал суруктарынан бэлэстэммитэ, "Якутскэнерго" Бочуотун дуоскатыгар кирибитэ, тэрилтэ бэтэрээнин аата инэриллибитэ.

Кини теһе да үгүс түбүктээх, үрдүк эппизитинэстээх үлэбэ сырыттар, уопастыбаннай үлэттэн олох туора турбатаҕа. Одьулуунун туһугар ис сүрэхтээх ыалдьан, өрүү кемелэһе сылдыбыта. Ол курдук, нэһилиэккэ тутуллар сана эбийизктэр кини көмөтө суох уоттары болпурдуоһа быһаарыллыбат этэ, уулуссага уот туруутугар, "Комплекс", "Төһүргэстээх" баһынай хаһаайыстыбаларга быһаччы үгүс көмөнү оморбута.

Чурапчы сэлээннэтин дьокутаатынан хас да төгүл быыбарданан, сэлээннэ инники сайдытыгар кырата суох кылаатын киллэрсибитэ. Олорор түөлбөтигэр ытыллар дьаһалларга, субуотунньуктарга өрүү инники сылдьан ыалларын көсүлүүрө.

2008 сыллаахха Одьулуун быыбардааччылар Гаврил Петровичка үрдүк итэбэл сүктэрэн, улуус Мунньабын дьокутаатынан талбыттара. Бу да эппизитинэ Гаврил Петрович ис сүрэхтээх ылыннан, улуунун, нэһилиэтин туһугар туох-баар билиитин, дьобурун ууран туран

үлэлээбитэ. Кыра эрдээттэн үлэбэ-хамнаска эриллэн, үгүс дьонунан алтылан, олоһу дьинт баарынан көрөр, таба сыаналыыр буолан, улуус Мунньабын сөсояларыгар, атын да мунньахтарга, кини этиилэрэ куруук олохтоох, ылыннарарылаах буолаллара. Энергетикэ уонна благоустройство бастайааннай хамыһыйатын бэрэссэдээтэлин солбуйааччынан үлэлээн, үгүс этиилэри киллэрсбитэ, олоххо кирииллэригэр туруулаһпытта. Улуус Мунньабын ревизиялыыр хамыһыйатын чилиэтинэн талыллан, улуус буддьүөтүн үбүн-харчытын туһаныны хонтуруллааһына үтүө суобастаахтык үлэлэспитэ.

Гаврил Петрович киһи быһыытынан атыттартан чорбойор үгүс үтүө хаачыстыбалардааҕа. Ол курдук, өрүү үөрэ сылдыар, сырдык мичээрээх, ылыннарарылаах тыллаах-өстөөх, киһини болломтолоохтук истэр дьобурдаах, холку буолан, дьону кытары уопсай тылы дэбигис булара, үгүс доһоттордоһо-атастардааҕа.

Таптыыр кэргэнинэн Александра Григорьевналыын кемүс нээкэ уйа туттан, ийэ, аҕа буолар дьолун билэн, талбыт курдук икки уол, икки кыыс оҕолору төрөтөн, улаатыннан, үөрэттэрэн, үтүө-мааны дьон онортоотулар. Дьыа кэргэн аҕа баһылыгы быһыытынан нэһилиэккэ биир бастын холобур буолар хаһаайын этэ. Олорор тэлгэлэтэ тутууларынан симэнэн, сайынын сибээһи арааһа чэлгийэн, Чурапчы сэлээннэтин биир бастын уһаайбатынан буолар. Гаврил Петрович оҕолоро төрөппүттэрин утумнаан дьонно-сэргэбэ үтүө сыһыаннаах, үлэбэ-хамнаска сыстабас дьон буола улааттылар.

Ити курдук, улууска энергетикэ сайдытыгар дьолун кылаатын киллэрсибит тэрилтэ тумус туттар киһитин аата, үлэлээн ааспыт кэмнэрэ билинни көлүөнэ үлэһиттэргэ үтүө холобур буолар.

Алексей СЛЕПЦОВ.

Бииргэ үлэлээбиппинэн кизэн туттабын

сабаланаар. Иван Иванович диспетчердэр бөлөхтөрүн тэрийэр, бизс распределительной ситимнэр диспетчердэрин штата аһылларын ситиһэр. Сөптөөх исписалиистар талыллан, үөрэнэн, экссэмэннэрин ситиһилээхтик туттаран, допуск ылан бөлөх үлэтин сабалыыр.

Распределительной ситимнэргэ үлэлиир монтердар уонна маастардар билиилэрин таһымын үрдэтэргэ, Иван Иванович сана ньыманы туттаары, үөрэтэр полигону тутан киллэрэргэ этии онорор. ЦЭС салалтата күөскэ биһирээн, өйүүр уонна көмөлөһөр. Үөрэх полигона бырайыактанан, тутуллан, ЦЭС-ба бастыкынан үлэбэ кириэр. Уһун кэмгэ бу полигонна РЭС исписалиистэрэ үөрэммиттэрэ уонна "Якутскэнерго" ситимнээх профессиональной классификационной күрэхтэһиилэрэ ытыллар сирдэрэ буолбута.

Бу кэмнэргэ Чурапчы РЭС-тын көрүүтүгэр кириэр магистральнай 110 кВ Дьокуускай — Чурапчы — Хаандыга ситиминучаастагар, хаһаайыстыбаннай ньыманан уонна бэдэрэтинэн элбэх өрөмүөн үлэтэ ытыллара. РЭС биригээдэлэрин үлэтин сапайыы, бэдэрээччигэр биригээдэлэрин үлэтин хонтуруллааһын — кылаабынай инженер эбээһинэһэ. Элбэх технологическай каарталар, сетевой графиктар оһоһуллубуттара. Халытаалынай өрөмүөн үлэтэрэ биһирээтиллибит былаан быһыытынан, графика сөл түбэһиннэрэн барара ситиһилибитэ.

Дьаныардаахтык, үрдүк ситиһилээхтик үлэлиир уолбутун, ЦЭС салалтата Дьокуускай куоракка, ЦЭС былаанныр-техникескэй отделыгар начаалынныы солбуйааччынан үлэли кириэригэр ытырбыта. Сана сиргэ Иван Иванович үлүһүйэн туран үлэ үөһүгэр түспүтэ. Ол кэмгэ былаан быһыытынан,

Хандыга — Дьабарыкы-Хайа 110 кВ уот ситимэ уонна 110/6 кВ подстанция тутуллуохтаахтара. "Якутскэнерго" сабана оһоһуллубут бырайыагы сөргүтэн, тутууга сабаланаан иһэн бырайылыбыт уот ситимин инвентаризациялаан, Иван Иванович сана техникескэй соруудагы онорон таһаарбыта. Ол чэрчитинэн саналыы бырайыак оһоһуллан, экспертизаны аһан, ол эбийизктэр, былаанна сөл түбэһиннэрэн, кэмгэр тутуллан олоххо кирибиттэрэ. Дьабарыкы-Хайа бөһүөлэгэр үлэли турбут, хаарбах туруктаах, элбэх ороскуоттаах дизельнай ыстаансыя үлэтэ тохтообута, чох хостуур шахта кииннэммит уот ситимигэр холбонмута. Шахта үлэтэ кэнииригэр, үгүс учарата тутулларыгар кыах үөскээбитэ. Уһун кэмгэ "ыйанан" турбут болпуроос быһаарыллыбыта.

Саха сиригэр сана тутуулар, социальнай эбийизктэр, бырамыысыланнас эбийизктэрэ уонна бириддилен да ыал дьыа туттан олоххо кириэллэригэр, уот ситимигэр холбонуу улахан ороскуоттаах, уустук, ымпык-чымпык нормативнай докумуоннаах, уһунуқтаах уһун процесс буолар. Үгүс түгэннэ хастыы да сыл тардыллара, сайдыыбыт, олохпутун тупсарарбыт бытаарара, олох да тохтоон хаалыах курдук буолара.

Ити этиллибит мэхэйдэри туоратар, көннөрөр, сана турука сөл түбэһиннэрэн торумнуур "Техническое присоединение к электрическим сетям потребителей" дизн уураагы уонна нормативнай докумуоннары Арасыйыа Бырабыыталыстыбата онорон, биһирээн таһаарбыта. Кырдык, өр сылларга сыһылыбыт туруккөнөр, быһаарылларкэмэ кэлбитэ. Ол гынан баран, ити уураах олоххо кириэригэр регионнартан, Сахабыт сирин Бырабыыталыстыбатыттан дириг, улахан үлэ эрайыллэрэ. Онук үлэ уталыппакка сабаламмыта

ЦЭС көрүүтүгэр кириэр улуустарга ити уураах торумнарын олоххо киллэрэр ирдэбил турбута. Салалта ити үлэни үүнүүргэ-тэһиннииргэ Иван Ивановичы аныыр.

Иван Иванович үлэтин Бырабыыталыстыба министри ситибэлэрин кытта сабалыыр. Тутуу министри ситибэттэн Павел Анатольевич Аргунсву, ОДКХ министри ситибэттэн Александр Кимович Коржаны кытта нормативнай докумуоннары үөрэтэллэр, илдьиритэллэр. Улуус, нэһилиэк дьаһалттары кытта тэрээһиннээх сэмнээрдэри ыталлар. Сыһыа техникескэй холбонуу ымпыга-чымпыга быһаарыллар, биир ситимнээх үлэ техникескэй усулусууа ылыыта, бырайыактааһын, былааннааһын, үбүлээһин, тутуу, олоххо киллэри сабаланаар.

Өссө Иван Иванович үлэтин сайыннарын, диригитэрин түмүгэр нэһиликтэргэ, улуустарга кварталнай тутуулар сабаланааллар. Элбэх ыйанан турбут эбийизктэр ситэн-хотон үлэбэ кириэллэр. Эбийизктэр балансовый сыһыаннара тутатына быһаарыллар буолар. Хаһаайына суох эбийизктэр ахсааннара лаппа аччыыр.

Иван Иванович үлэһит, салайааччы быһыытынан ситэр-хотор. ЦЭС диригитэрин солбуйааччытыгар тийэ үүнэр. Күүстээх, таһаарылаах үлэтин түмүгэ элбэх дьонно тутуллубут сырдык, сылаас, сана тутуулаах дьыа-уот, тупсабай тутуулаах, дьону-сэргэни үөрдэр, сэнээрдэр социальнай эбийизктэр буолаллар.

Ити курдук, Чурапчы биир чулуу уолун кытта бииргэ үлэлээн-хамсаан ааспылынан, кизэн туттабын.

Александр ЗАХАРОВ.
Дьокуускай куорат.

Үлэни тэрийи, үлэттэн түмүктэр

Быйыл 2020 сыл ахсынны 22 күнүгэр Араассыйа Пенсионнай пуонда тэриллитэ 30 сыллаах үбүлүйүн бэлитир. Отут сыл устата араас реформалар, сана сокуоннар ылынныллан, үгүс уларыйылар ситиһилээхтик олоххо киллэрэн, пенсионнай пуонда билигин нэһилиэнньэ араас аранатын кытта социальнай болпуруостары быһааран таһаарылаахтык үлэли олоһор.

Чурапчы улуугар пенсионнай пуонда салаата хайдах тэриллэн үлэтин сабалаабытын туһунан билигин бочуоттаах сынныаланна олоһор. Чурапчы улуугун бочуоттаах олохтоо Дьокускай куоракка олоһор 86 саастаах Аркадий Егорович Филиппов маннь ахтар:

«Мин, 1990 сыллаахха Чурапчытаагы райком тэрийэр отделын сэбиэдиссэйинэн үлэстэбитим. Сана былаас бу кэмгэ ахсынны ый бүтүүтэ дойдуга нолуок систиэмэтигэр реформа ыйтан, Пенсионнай пуонда судаарыстыбаннай структуратын тэрийбитэ, онон Саха сиригэр Пенсионнай пуонда өрөспүүбүлүкэтэ тэрилтэ тэриллитэ, салайааччынан Василий Федорович Нехорук анаммыта. Кулун тутар ый бүтүүтэ төлөпүнүнэн миигин кытта Пенсионнай пуонда Саха сиринээги отделениетын тэрийэр отдел инспириэтэрэ Анна Павловна Дьячкова кэпсэттэ уонна Чурапчыга Пенсионнай пуонда сиктэрэ тэриллэр буолбутун», оно старшай госсинспириэтэр дуоһунаһыгар тургэниик рекомендация оноруо этигит диэн сорууда, көрдөһүү В.Ф. Нехорук аатыттан тириэртэ.

Мин ити соруудагы толорон, оччолорго райком бастакы сэкирэтэринэн үлэли олоһор Максим Николаевич Сибиряковка уонна Егор Афанасьевич Борисова — Райсэбиэт бэрэссэдэтэлэтигэр, пенсионнай пуонда сиктэрин Чурапчыга тэрийэбит туһунан иһитиннэриини онордум, итиннэ старшай госсинспириэтэр дуоһунаһыгар миигин ытыа этигит диэн тылланым, син уһун собуу кэпсэтии, быһаарсыы кэнниттэн дьонум туруоруубун ылыннылар. Онон 1991с. муус устар 16 күнүттэн өрөспүүбүлүкэтэ тэрилтэ пуонда отделениетын бирикээһэ тахсан, оройуоннаагы пенсионнай пуонда сиктэрин тэрийэр үлэбин сабалаабытым.

Ити кэмгэ оройуонга элбэх үлэһиттээх нолуок төлүүр кэлим тэрилтэлэр: сохуостар, сельхозтиэхиникэ, сельхозхимия, олох-дьаһах кэмбинээтэ ода ыһыллыбытара. Кинилэр оннуларыгар — дьыа кэргэнинэн, бааһынай хаһаайыстыбаларынан, кэпэрэтииптэринэн, предпринимателлэринэн сир-уоту, туох баар баайы-дуолу, сүөһүнү-сылгыны үлэстэн рынонай, капиталистическай систиэмэ тиһигэр кириэн үлэһиттэрэ тэриллитэ. Бу тэрээһин нолуок хомууругар улахан ыарахаттары үөскэппитэ.

Ол сүрүн биричинээтэ, бары да буолбатар, сана тэрилтэлэр үлэһиттэрин ахсаанын аччатар, хамнастарын харчынан буолбакка, «натуренан» төлөбүрдэри онорор түөрэккэй суолу тутуспуттара буолбута. Итиннэ биир үксүн пенсионнай пуондага усунуос төлөбүр хамнас пуондатыттан 32% төлөнөрө эмиз төрүөт буолбута чуолкай, усунуос сотору кэминэн 28% хомуллар буолбута.

Дьэ, мин итиник балаһыаньага тэрийэр үлэм бастакы сүрүн соруунан оройуонга сана тэрилтэлэр үлэһит чуолкай ахсаанын быһаарарга туруорууммут, ол иһин нуруодунай хонтуруолга урут үлэстэбит группалар салайааччыларын, актыбынай чилиэннэрин кытта сибээстэһэн, бэрт кылгас кэминэн миэхэ наадалаах сүрүн информацияны хомуйбутум. Ол түмүгүнэн чачы сыһалаах тэрилтэ салайааччыларын, буаалтырдарын кытта бэрт ыарахан быһаарсыылар буолулаабытара. Бу ыһыллыт үлэм түмүгэр пенсионнай пуондага усунуос тоһору кириитин уонна быһык кэмгэ төлөбүргэ изэ-күүс тахсыбытын кытаанах учуока ылбытым.

Бу — кыайыы этэ. Өрөспүүбүлүкэтэ тэрилтэбит олус күүстээх, суһал үлэни ыһтан, оройуоннаагы сиктэрдэрин тоһору бөлөм бырагыраамалаах көмүүтэрдэринэн хаачыйыта, бу отчуот туттарар салайааччыларга, буаалтырдарга «шоковой терапия» курдук буолбута. Дьэ, итиник үлэ түмүгэр пенсионнай пуондага усунуос хомууругар урдук көрдөрүүлэнэн өрөспүүбүлүкэтэ холбурга сылдыары ситиспитим.

Мин 1992с. тохсунньу 12 күнүттэн сана тэриллитэ Пенсионнай пуонда департаменын бирикээһинэн оройуоннаагы пенсионнай пуонда управлениетын кылаабынай боломуочунайынан анаммытым уонна 2000с. балаһан ыйыгар тахсыахтар дьэри бастыһар кэккэлэригэр үлэли сылдыбытым.

Ити курдук, 90-с сыллар сагаларыттан пенсионнай пуонда үлэтэ сабаламмыта. Бу уустук кэмгэ үлэ-хамнас, тэрээһин туһунан билигин Чурапчы улуугун биир бастың үлэстээх Болтоно нэһилиэгин баһылыгынан таһаарылаахтык үлэли-хамсыы сылдыар Варвара Васильевна Макарова маннь ахтар:

«1993 сыллаахха

Араассыйа урдунэн сабардаабыт социальнай-экономическай уларыта тутуу уустук кэмгэр Хотугу сир олохтоохторун олоһун чэпчэтэр туһуттан Саха Өрөспүүбүлүкэтин Бэрэсидьиэнэ Михаил Ефимович Николаев Пенсионнай пуонда департаменын уонна кини улуустаагы управлениеларын тэрийэр туһунан ыйааһа тахсыбыта. Оно олоһуран улуустарга биир кэлим пенсионнай управлениелар тэриллиттэрэ, ол иһигэр Чурапчы улуугар 1994 сыл тохсунньу ыйыттан пенсионнай управление тэриллитэ. Управление үлэтин сыалынан уонна соруунан буолбута: пенсионнай пуондага страховый усунуоһу тэрилтэлэртэн хомуйуу, пенсияны анааһын, төлөһүн, пенсияны дьыһа тиздэн биэри.

Оччотоһу улуус дьаһалтатын баһылыга Иван Степанович Сивцев бу сана тэриллэр пенсионнай управлениега начаалынньыгынан үлэһэ баай уопуттаах, тэрийэр дьобурдаах салайааччыны Алексей Алексеевич Шадрин анаабыта. Миигин Сбербанна үлэли сырыттаһына, Алексей Алексеевич кылаабынай буаалтырынан үлэһэ ыһырыбыта. Дьэ, ол кэнниттэн үлэ күүстүү оргуйан барбыта. Сана сүүрээһинэн пенсияны дьыһа тиздэн биэрэр отдел буолбута. Нэһиликтэргэ уонна улуус киинигэр үлэ мистэлэрэ аһыллан, бэрт кылгас кэм иһигэр үлэһиттэр сүүмэрдэнэн анаммытара. Уолсайынан, каадырдары аттаран туруорууну, чуолан эдэр үлэһиттэри сүүмэрдээһини сөптөөхтүк тэрийэн ыһылтыа.

Алексей Алексеевич хаһан да буоларын курдук үлэтин управление матырыйаалынай-техническэй баазатын тутууттан сабалаабыта. Ол курдук, үлэ тэтимэ кыратык даһаны тохтообокко, сыл иһинэн управление сана хонтуруота, икки боксалаах гараас, иккис сылыгар үлэһиттэр олоһор 4 кыбартыралар тоһору хааччылылаах дьыһа үлэһэ кирибиттэрэ. Сана хонтуруола кирии үөрүүлээх малааһына үлэһиттэри барыбытын доһуллута, үлэһэ өссө күүскэ дьаһыһан үлэһиригэ кынаттаабыта, эппиитини урдэппитэ. Ханнык баһарар үлэһири киһи үлэһири дьыһа итии, усунуобуйта хааччылылаах, үчүгэй буоллаһына, үлэһэ таһаарылаах буолар. Үлэһэ таһаарылаах буоллаһына, санаан күүһүрэр, бөдөрүүр, сүргэн көтөбүллэр. Сүргэн көтөбүлүннэһинэ, доруобуйан, олоһун тутсар. Үлэһит биир сүрүн соруунан бары отделы автоматизациялааһын буолбута, ол эбэтэр пенсияны, пособиены анааһын, улуус тэрилтэлэрин, үлэ кириитин учуоттааһын бары дааннайдары автоматизированнай систиэмэһэ көһөн, биир ситим бааза оноһуллуутун ситиспиттэ. Дьэ, оно баара — үлэ дьин күүстээһэ. Аһыйах хонук иһигэр хоно сытан, солбуйса сылдьан үлэһээн сорукулутун толорбулут. Ол түмүгэр, Чурапчы улууга өрөспүүбүлүкэтэ автоматизированнай систиэмэһэ бизэ бастакы кирибит улуустар ахсааннарыгар кирибитэ.

Управление үлэһэ барыта былаанынан барара. Оройуон тэрилтэлэрэ пенсионнай пуондага страховый усунуоһу тоһору, бириэмэтигэр сөпкө төлөһүннэрин күүскэ ирдирбит. Бу сылларга страховый усунуос хомуллуугар, хонтуруолунай сыһыларалар тоһууларыгар өрөспүүбүлүкэтэ инники күөһэ сылдыбылпыт. Ол курдук, 1994 сыллаахха 1-кы мистэ, онтон кэнники сылларга үс бастакы иһигэр мэлдьи кириһэбит. Пенсияны анааһынна сыһысала суох эмиз үлэли сылдыбылпыт. Пенсияны дьыһа тиздэн биэрэр отдел үлэтэ кэжэ сылларга туһалааһын уонна наадалааһын көрдөрбүт. Элбэх харчыны сүгэ сылдьан түнэти эппиитинэ олус улахан этэ. Уоруу, халааһын курдук дьаһылар биһиги улууска урут да кэнники да тахсыбатахтара.

1997 сыл пенсионнай реформа стартовой сылы-

нан буолар. 113 №-дээх ФЗ сокуонга бэлэмнэнэн, пенсионердар үлэһэрин ыстаастарын, хамнастарын, үлэһири сибидиэннэлэрин хомуйан чуолкайдааһын үлэһэ сабаламмытара. Биһиги управлениебыт баазатыгар хас да өрөспүүбүлүкэтэ тэрийэр таһымнаах бөлөһүнэн сэмиздэр ыһыллыбытара. 1996 сыллаахха Араассыйа Пенсионнай пуондатын салайааччылар кыттылаах сэмиздэр-мунньах буолбута. Биһиги управлениебыт бастың үлэһэ управление быһыытынан өрөспүүбүлүкэтэ ааттаммыта. Үлэ урдук ситиһилээх буоларыгар, биллэн турар, каадыр улахан оруолу ылар. Үлэһиригэр бэринилээх бэтэрээн үлэһиттэр Таисия Георгиевна Сивцева, Аркадий Егорович Филиппов, оччолорго начаалынньыгы пенсия болпуруостарыгар солбуйааччылар Евадония Семеновна Кондратьева, Галина Васильевна Захарова, исписэлиистэр Александра Дмитриевна Аманатова, Надежда Ивановна Говорова, Александра Михайловна Григорьева, Михаил Прокопьевич Флегонтов, Саргылана Петровна Пономарева, Оксана Федоровна Батарица, Спартак Анатольевич Дьяков, Надежда Михайловна Новгородова, Саргылана Ивановна Петрова, Анастасия Гаврильевна Андросова, Зоя Дмитриевна Филиппова, пенсияны таһааччылар Мария Иннокентьевна Ефимова, Анна Дмитриевна Аржакова, Акулина Семеновна Нестерева, Надежда Дмитриевна Барашкова, Любовь Ксенофонтовна Протодьяконова, Клара Михайловна Алексеева, Александра Гаврильевна Старостина, Мария Львовна Колесова, Семен Петрович Куликин, Светлана Дмитриевна Батарица, Мария Петровна Массеева, отдел начаалынньыктара Григорий Григорьевич Дагданча, Михаил Михайлович Попов, Афанасий Иннокентьевич Михайлов, суоппар Егор Федотович Максимов, харабыл Карп Иннокентьевич Спелцов курдук үлэһиттэр управлениега ыһыллар бары дьаһалларга актыбынайдык кыттан, үлэ урдуктук сыналланыгар өрүү күүс-көмө, тирэх буолбуттара, өйдөрүн-сүрэхтэрин үлэһэ күүскэ анаабытара.

1997 сыл муус устар ыйтан норуот итэһэпин ылан, Алексей Алексеевич Шадрин улуус дьаһалтатын баһылыгынан талыллыбыта. Управление начаалынньыгынан миигин хааларбыта. Киниттэн мунньуммутбилибин, уопуллунтуһунан, салайааччы быһыытынан үүнэн тахсарбар Алексей Алексеевич оруолу улахан. Бүгүн пенсия кэмэйэ чопчу киһи үлэтин стаһыттан, хамнаһыттан уонна бэйэтин сөһүгэр мунньуммут — үбүн сууматыттан быһаачы тутулуктаах буолара — пенсионнай управление сана тэриллэһиттэн үлэһэбит үлэтин сөһүгэ уонна инникитэ. Күн бүгүн, управление ситиһилээхтик үлэһэһинин дьонун суопталаах усуллубуйатынан кини матырыйаалынай-техническэй баазатын утумнаахтык бөдөрөгөтөн иһи буолар. 2000 сыллаахха улуус дьаһалтатын баһылыга Алексей Алексеевич Шадрин тэрилтэ дьыһтын тутарбытыгар Чурапчы сэлэһинэтин килбэйэр киинигэр территория бэрдэрэн, 2004 сыллаахха пенсионнай управление аныгы технологияга бары өттүнэн тоһору эппииттэр сана таас хонтуруотын үлэһэ киллэрбиһит.

Управление начаалынньыгынан үлэһири кэмнэрбэр урдук салалта өйөбүлэ улахан этэ. Ол курдук, Василий Михайлович Власов, Роберт Андреевич Бурнашев, Петр Данилович Барашков, Владимир Васильевич Расторгуев, Юрий Антонович Готовцев, Альбина Иннокентьевна Поисеева, Георгий Михайлович Степанов курдук урдук таһымнаах, кизэн биһилээх политическай дьыһаатлэри кытта биригэ үлэһэбиһиттэн кизэн туттабын, кинилэргэ махталым мунура суох.

Ити курдук, улуустуугар пенсионнай пуонда тэриллитэ, үлэһэ-хамнаһа сабаламмыта. Билигин пенсионнай управление инники сылларга ууруллубут хайысхаларга олоһуран, оноһуллубут укулатын салбаан, үлэһири-хамсыы олоһор. Сана үлэ көрүннэрин ааттаахха, 2007 сылтан сабалаан, ийэ капиталын туһанар ийэлэргэ сэртификэти биэриитэ, ол сэртификэт туһаныллыта, төлөбүр, 2009 сылтан сабалаан, пенсия муньуллар чааһын элбэтэргэ ыһыллар судаарыстыба эһи үбүлэһинин бырагыраамата кириһилэр. Быһатын эттэххэ, нэһилиэнньэ бары аранатын кытта үлэһирибит. Автоматизированнай систиэмэ эрдэттэн оноһуллубута, аныгы кэм ирдэбилиһин электроннай өһөлөр кириһилэригэр, улахан ыарахаттары көрсүбэһэ үлэ салбаанарыгар сүрүн төһүү буолбута. Тэрилтэбит үлэһэ тутсарыгар, сайдарыгар үлэһээн ааспыт уонна билигин үлэһири сылдыар исписэлиистэр үлэһэ, биһиллэрэ-көрүүлэрэ таһымнааһа, үлэһиригэр бэринилээхтэрэ күүс-көмө буолар.

Варвара ХРИСТОФОРОВА,
РФ пенсионнай пуондатын Чурапчы
улууһунаагы управлениетын салайааччы

— ЭРЭДЭЭКТЭР, СУРУНАЛЫЫС, КЫРААЙЫ ҮӨРЭТЭЭЧЧИ, ТЫЛБААСЧЫТ В.Н.ЛУКОВЦЕВ 60 СААҢЫНАН —

Биир дойдулаабым, Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын үтүөлээх үлэһитэ Валерий Николаевич Луковцев айбыт аҕата Николай Харлампеевич түгэх төрүттэринэн, кырдыаҕас Баайаҕа Томторугар кизинник биллибит, үлэр үйэтигэр, саллар сааһыгар кэрэ кэпсээнгэ кирибит аҕа ууһун баһылыга, архыыпка ахтылларынан, Самсонь Иванова Бурнашев албан аатын, суон сурабын кытары ыкса сибээстээх. Кини сүүһүнэн аабыллар ыччаттара, былыр-былыргыттан күн бүгүнгэ диэри, билиннинэн Таатта улуусугар Баайаҕа уонна Алдан нэһиликтэринэн, Үрэх Төрдүнэн, Түгэх иһинэн олохсуйан, олохтооттара, олохтор, үлэтиллэр, сарсынныны саргылыыллар.

Күн күбэй ийэтин Өлөөнө өтүнэн улуу Өксөкүлээх Өлөксөй түгэх төрдө буолбут Өлөөнөлөр дининэн чугас ыраах биллэр-көстөр, халын уруу-аймах Собакиннар эбэлэтэр эбэлэрэ Клавдия инитэ Үрүөлээх Өлөксөйгөн хаан тардар. Төрөппүт эһитинэн кыс быһый, ат бөҕө Мырыла Брызгаевтарын удуур харалы ситимэ салҕанар.

Үс саха үйэттэн үйэҕэ, көлүөнэттэн көлүөнэҕэ, олоххо охсуһуулаах кэмин уордаларыттан, былыргы дьылларбылдьаһыктаах мындааларыттан ылааһа ылааһа ылламмыт, хомойох хомойох хоньллубут үтүө-мааны дьонноох Таатта эбэ хотун дьикти, кэрэ айылбатын көрбөтөх, ньаассын күөх оттоох, сиздэрэй сибээки тэлгэммит, кытаптыктаах кырдалларынан хаампатах, бука, аҕыйах ини. Оттон маньык үтүө-мааны дойдуга олонор ааспыт, олонор айылбаттан айдарылаахтары, үөһэттэн үтүүлээхтэри ааптар Валерий Николаевич, эмиз биир онук дэгиттэр талааннаахтартан биридэстэрэ, эрдээктэр, суруналыыс, кыраайы үөрэтээччи, тылбаасчыт, саха саарына саас-сааһынан, устар ууну сомоболуур уран уус тылынан-өһүнэн ааҕааччыларга кэпсээбитин туһунан саргы санааларын, бэлиэтээһиннэрин тиздирээһин баҕарарбын. Бу илиитин сылааһын инэрэн, тус болҕомтотун тоһоҕолоон, өйдөнүмтүө, аахпыт астыннарар, дуһаны долгутар кинигэлэри аахпыт аҕа табаарыспыт, добордооттор доборбут, учуутал убайбыт Баһылай Микиитис баара буоллар, үөрдээһин-көттөөһүн буоларын курдук, «Маладьяс!», «Уот харааха!», «Чабылхай!» дигэн хайбаан, сана аллайар кынаттаах тылларынан этиэ эбитэ буолуо.

Ол да иһин айыы санаалаах сүдү кырдыаҕас Куома Чааскын туһунан кинигэ кыһатын көбүлээһининэн, тупса кинигэ буолан кизин зыҕаҕа тахсыбыта, Валерий Николаевич "Норуот кыаҕа-көмүөл күүһэ" кинигэтигэр тыһынааҕар номоххо кирибит Уолба кырдыаҕаһын туһунан түмүктээһиннэрин бэлиэтиир тобоостоох «Куома Чааскын курдук уникальнай добурудаах норуот эмчитигэр, төһө даҕаны күндүл ааспытын иһин, кэрэхсэбил, научнай интэриэс өссө күүһүрэн иһиэ. Кини бэйэтин бириэмэтин, билигин да кэм медицината кыайбат араас ыарахан ыарыыларын ситиһилээхтик эмтээһинэ, аатырар Филиппин хилердэрин кэриэтэ эпэрээсийэтэ суох сүрэх, тына, куртах, быар, оһоҕос ыарыылаахтары, искэннээхтэри, сэлликтээхтэри, унуохха харбыттары, о.д.а. ыарылаахтары курдаттыы оборон, бохсуруйан, ыалдыар мизстэтигэр алгыстаах туос эмгэгэти сыһыаран, хааннаан, түөннээн, илбийэн, албаабыт отунан о.д.а. ньымаларынан эмтээн үтүөрдүүтэ — бу саха норуотун эмчиттэрин, отолууттарын мунууур ыахтарын чабылхайдык кэрэһилиир чакчылар».

Кырдыаҕас күн сиригэр сатааҕа, билбэтэ суобун кэриэтэ буолар эбит. Ол курдук айылба анаан ыппыт, күнү көрбүт, олобу биэрбит талба талааннаахтара дэгиттэр дьон быһыытынан биллэллэр-көстөллөр буоллаҕа. Ону сэргэ үһүс харахтара аһыллан, көннөрү киһи көрбөтүн көрөллөр, истибэтэбин исталлар, билгэһит, бөлүһөк курдук, Ийэ сиргэ уонна тулалыыр айгыраастаах айылбаа туох-ханнык күннэр-дьыллар күүйэ хөтөн кэпсээһин эрдэттэн этэр, сыгытыыр, сэрэтэр добура биллэн аастаҕына, биер дойдулаахтарыгар, таптыыр, астынар дьонугар быктаран сэхэргирэ.

Ааптар сорох түгүннэртэн маньык билиһиннэрэр: «Куома байанайдаах булчутун таһынан дьонно-сэргэҕэ биһирэммит ырыаһыт-тойуксун, олоххоһут

ДЭГИТТЭР ТАЛААННААХ САХА СААРЫНА

идэлээбин, уруккуну, былыргыны билэр сэхэннээбин ахталлар. Кини очмоһортон тулалыыр айылбаа — окко-маска, көтөргө-сүүрүгэ барытыгар харыстабыллаах сыһыан наадатын, аныгы тизхинык күүһэ сир-дойдуну алдытар кутталлаабын, ол киһи-аймахха куһаҕан содуллаах, иэстэбиллээх буолуобун сэрэтэн кэпсиир эбит. Кэтэбил-манабыл, үнсүү-баайсыы балаһыанньатыгар ыктара сылдьан, адьас итэҕэйэр-эрэнэр киһитигэр баһылыыр хомунуус баартыа норуоттан дьиннээх тирээс суобун, онон инники кэскилэ түөрэккэин, саха омок, киһи аймах дьылбатын, туох күүтэрин, икки атах туохха да хараҕа туолбат адьырга майгыла алдыархайга тиздирэн суобун, от-мас син айылба айыыта, тыһынар тыһынаах кэриэтэ буоларын энин, о.д.а. туһунан ырыналаан-анааран бэйэтин көрүүтүттан санаа атастаһан сэхэргирэ эбит. Ити курдук кини — билгэһит, бөлүһөккү көрүүлээх норуотун биер муударай кырдыаҕаһа бобуу-хааччах сылларыгар тууулан, кыһарытаран бэйэтин ситэри арылбака, субэтин-аматын, кэс тылын бар дьонугар тиздирдирбэккэ спорон ааспыт».

Хайдах эрэ, айылбаттан айдарылаахтар, үөһэттэн үтүүлээхтэр мутугунан быраҕар мунур олохторугар көрүүлэрин, сатабылларын, талааннарын толору көрдөрбөт, ситэри быктарбат, аһара арыллыбат курдук кээмэйдээх дуу, кэмэ-кэриэтэ, бото болдьоҕо илик буолан дуу, орто дойдуга ананан кэлэллэрэ эбитэ ханнык дуу? Эбэтэр уруй-хайбалы уйбака, мааныны-далбары тулуйбака астынан-дуоһууан хаалан, хаарыан талаан кэхтэрэ кэтэмэйдээбэккэ кэлэрэ дуу? Оччоҕо бу орто туруу бараан дойдуга, үрүн күн аныгар толору дьол тохойор анала суобуттан буолара буолуо.

Ааптар кырдыгы норуоттан кистээһин кэмнэригэр күлүккэ хаалбыт, бар дьонугар үтүөтэ-өтөтө өлбөөдүйбөт, умнулла быһыытыбыт ытык кырдыаҕас туһунан ылыннарылаах, кими баҕарар толкуйдатар итэҕэтиилээх түмүк санааҕа аҕалар: «... билинни традиционной медицинанан дьарыктаныы хос сөргүтүллэн салгыы сайдар, экстрасенсорнай добуруга, паранормальной көстүүлэргэ наука интэриэһэ күүһүрбүт кэмигэр Фома Петрович феноменыгар, эмтээбит ньымаларыгар, көрбүөччү, инникини өтө көрөөччү, телепат, гипнотизер быһыытынан, о.д.а. көннөрү киһи кыабын таһынан добуругар анал идэлээхтэр, учуонайдар болҕомтолорун тардан, туоһулар бигэргэтиилэригэр олобуран чинчийэр-үөрэтэр үлэ ытыгыларыгар тирэх биэрэргэ дуулуһуу».

Хайдах эрэ, Валерий Николаевич саргы санааларыгар, түгэхтээх тойонноһуннарыгар үс саха өркөн өйдөөхтөрүгэр, сир түннүктэригэр тирээбэрэн, санаттан сана, үрдүктэн үрдүк кирииллэри дабайыаҕа дигэн кичимэлээх тобуллаҕас толкуйдаах. Ол биллэн турар, саха суругунан уус-уран литэратуриэтин төрүттээбит, айар тыл аҕата А.Е.Кулаковскайтан-Өксөкүлээх Өлөксөйгөн силис-мутук тардар. Кини бэйэлээх «Саха интеллигенциятыгар» Илдьитигэр уонна «Ойуун түүпэ» социальнай-философскай поэматыгар үөрэҕи, култуураны баһылаан, сайдыы үрдүк таһымыгар тахсар суолу ыйыта. Ол да иһин кэлэр кэннээри көлүөнэҕэ анаан суруйбут алгыһыгар, кэс тылыгар киллэрбитэ.

Аныгытыы албастаах сахха
Айхалы тардыһан,
Албаастаабым буоллун,
Саха ыччалпын...
Түскэ субэлиитин,
Томторго соргулуубун.
Нуучча нуруугун кытта
Туруулаһар добор буол,
Саха талыытын кытта
Самдайаһар добор буол,
Үрдүк үөрэхтээҕи кытта
Өйөнсөн үөскээ,
Бэрт мэйишлээхтэри кытта
Тэннэһэн сэргэстэс.

Көстөрүн курдук, үс саха өркөн өйдөөбө

Өксөкүлээх Өлөксөй бар дьонун-сэргэтин дьылбатын, кэлэр кэскилин норуоттар добордоһууларын, үөрэххэ, сырдыкка, үтүөҕэ, эйбэ тардыһыыны кытары ситимниирэ, тизхиныкани уонна науканы баһылырга ынырара.

Биһиги кыра эрдэхпитинэ, кырдыаҕастар кэпсиир этилэр. Былыр Тааттаҕа Дьүлэй нэһилигэр сахалар сүрэхтэнэ иликтэринэ, улуу ойуун олохтоот. Кини арбаа улуустары кэрийэ сылдьан, сүрэгинэн сөбүлээн харабынан таптаан, биер улахан добурудаах уолу кутуруксун оһостубут.

Ол уола Малыыда дигэн ааттаах эбит. Дьаданы дьонуттан, ийэтигэр аҕатыттан көнүлүтээн, онно оҕо сөбүлэһэн, дойдутугар Тааттаҕа аҕалыт.

Бу оҕо улаатан, Тааттаҕа улуу ойуун буолан аатырбыт-сурабырбыт. Малыыда ойууну Аан дойду иччиттэн тардылаах дииллэрэ үһү.

Малыыда ойуун дөрүн-дөрүн инники кэм-кэрдиини көрүүлэнэрэ үһү. Көрүүлэнэн:

— Бу туох өлүүнүй, алдыархайы? Үлүгэр эбит, оҕолоор, хайа үйэлэрэ кэллэҕэй бу, чардааттаах киһи унуобун тонсуйа-тонсуйа дьон этэр буоллахтара үһү. «Эһиги дьоллоохтор, өлөн сынньаннааххыт, биһи бу тыһынаах буолан, бу сору көрө сырыттааххыт» (Ол субу, киһи-сүөһү быстарын эттэҕэ дииллэр).

— Оҕус кэнниттэн баргырдаах тимир батыһан барарын кытта, Аан ийэ дойду дьоллоох киһин кыһыл кумабынан типтилэр, хара күдэнигэн оруттулар, туох ханнык өлүүтэ буолаарай? (Бурдук кутуутун, сир тартарары эттэҕэ дииллэр).

Малыыда: «Мин «Малымчаайы» сайылыгым кэрэ күөх кырысн муоһа, кутуруга суох тимир оҕус түөрэ сүргэйдэбинэ дьабымнар көтүөхтээһин», — дигэбитэ үһү. Улуу кырдыаҕаһы Харыйалаах дигэн алааска кистээбиттэр. Нэһиликкэ киһи өлөрү гыннабына, кырдыаҕас дүгүрэ тыаһыра үһү. 1934 сыллаахха Тааттаҕа тыраахтар кэлбит. Ол кэнниттэн Малымчаайы сайылыгы тизрэн, бурдугу ыһар буолбуттар.

Киһи барахсан хаһан баҕарар, ханна баҕарар тус бэйэтин, чугас уруу-хаан дьоннорун, олох олохтор аан ийэ дойдуларын туох-ханнык күүтэрин билиэн-көрүөн баҕарар. Манна таарыа абыннаах, улуу Былатыан Ойуунускай айымньытыгар үйэтиппит, олоххо баар буола сылдьыбыт Иирбит Ньукууһунан суруха-бичиккэ хаалбыт Николай Михайлович Попов борорук буоллун диир, кыһыллар былаастара кыайахтаабын билгэлиир...

Сир түннүгэ, бөлүһөк Ньукуус: «Икки атахтаах өйө-санаата идэни үөскэтэр, көстүбэти көрөр, көстүбэт күүһүн алдытар. Көстүбэттэр көстүөхтэрэ, күлүктэр сүтүөхтэрэ. Ону-эрэнэбин...» — дигэн киһи өйүнэн, билиитинэн көстүбэт күүһү алдыатан, көрөр, билиэхтээбэр, өй күүһүгэр эрэнэрин этэр.

«...Бөлүһөк буолбутум эмиз үчүгэйгэ дылы — өйүм-санаам уот — сизмэ буолуохтара», — дигэн өй-санаа өрөгөйдүө, үйэттэн үйэҕэ өлбөөдүйбөт өйдөбүннүк буолуохтааҕар бигэ, тулхадыйбат эрэлин этэр.

Түмүктээн эттэххэ, Валерий Николаевич ааспыт ахтарыгар, ааспыт-аһар-кэлэр кэмнэр түһүмэхтэрин алтыһыннарбыта, барыта боччумнаах, айымньыны ааҕааччыга ордук тийимтиэ, итэҕэтиилээх, толкуйдатар түмүккэ аҕалар.

Ол да иһин кини мындыр чинчийээччи быһыытынан, тобуллаҕас тойонноһуна сөптөөбүн ылынар түгүннэрим элбэхтэр, олору кэмигэр кэрдийтигэр сөп түбэһиннэрэн, бу кини кылбар кыайытынан, көмүс көлөһүнүн ситиһитинэн ааҕарым сиздээх.

Валерий Николаевич — биллэр-көстөр уопастыбаннай дигэтигэр. Кини олохтон тирээбэрбит, дьон-сэргэ ортотуттан кырайдан тахсыбыт элбэх идэйдээх, сытыы итэҕэтиилээх, кырабы, кырдыктаах, хамсатылаах публицистическай айымньылар бука барыта үс саха олохун уйгута тупсарыгар, ил-эйэ олохсуйуугу, сомоболууга, норуоттар интернациональнай уонна патристическай добордоһууларыгар ананар.

Егор Гаврильевич ВИНУКОВ, философия наукатын хандьыдаата, доцент.

— СУРУТУУ — 2021 —

ПОЛИЦИЯ ҮЛЭНИТТЭРЭ ХАҢЫАККА СУРУТУУНУ ӨЙҮҮЛЛЭР

«Сана олох» хаһыат 2021 сыл бастакы аһаарыгар сурутуу бүтэн эрэр. Биһиги хаһыаппытыгар сыл аайы кэлэктибинэн 100% сурутааччыларынан Чурапчытаагы полиция отдела буолар.

Сокуон үлэниитэрин үлэлэрэ-хамнаастара, нэһилиэнньэҕэ аналлаах иһитиннэриилэрэ хаһыакка тиһигин быһаарыа тахсар. Былырын үлэнииттэр хаһыат электроннай көрүнүгүнэн суруппут буоллахтарына, быһыл хаһыаты бэйэтинэн тутан спорон ааҕары таллылар. Биһиги полиция отделыгар баран, ирдэбиллэри тутуһан туран, сурутууну ыппытыт. Кинилэри сэргэ «Росгвардия», Лицензиялыыр-көнүлүүр үлэ сотрудниктара эмиз суруйтардылар.

Маньык биергэ үлэлэтэр, улуус хаһыатын куруутун өйүүр тэрилтэлээхпиттэн биһиги олуһун үөрэбит, аһытарга хомбур оһостубут.

Елена МАКАРИНСКАЯ. Сэмэн Жандринскэй хаартыската.

